

ságukat, gyakran a nyers, megdolgozatlan anyagot görgető kompozíciójukat a realitásnak nem is egyszer fittyet hányó emberlétást, a motivációt indulattal „pótló” műfogásokat nem véli erénynek, de különösebb fogatkozásnak sem. Inkább csak parancsoló szűkségnek. Arról pedig nem beszél, hogy a három mű valóban szokatlan világát fokozatosan higgadó-tisztuló alkotói szemlélet alakítja.

A kisregények minden paránya csupa sistersgő aktualitás. Nem az olvasó hibája, hogy közülük a legkorábbiban (Szű 1929.) szinte csak a sistersgést érzékeli. Az egészségtelen bőség teszi majdnem élvezhetetlenné ez alkotást. Gergely oly sok, alig formált nyersanyagot présel maroknyi helyre, hogy katartikus hatást nem érhet el. Csaknem el-sikkad a mozgalom pátosza is, néha reménytelen zúrzavarban próbálunk tájékozódni. A Debrecenben, Miskolcon, Győrött, Dunaszeren és másutt felhalmozott élményanyag egy helyszínre sűrül. A nyomor oly kiáltó példába ütközünk lépten-nyomon, hogy mármár belefásulva csak a tendenciát érezzük. A türelmetlenül szaggatott, torlódo cselekményben egymás sarkára hágnak a szereplők. Gyárosok törleszkedő szocdem bürokraták, öngyilkosság következetes sztrájkolók, az osztályellenséghez ügyeskedő puhányok, acél hitű „vákáncsosok”, szájtáti tanács-talanok, keskenyre szorított ajkú agitátorok, a kispolgáriságot levedlő értelmiségiek — ki győznék felsorolni? Néha csak skiccek, karikatúrák, néha szimbólummá növekvő héroszok. A bonyolításban sok a véletlen, az esetleges. Túlfentül direkt, agitatív rész-letre stilizált plakát, majd vásárian harsány epizód következik. A ziháló, fulladozó stílus is elárulja: a naturalizmus, az expresszioniz-mus égőven járunk.

Már nyugalmasabb az *Embervásár* (1930.), még inkább a *Valami készül* (1931.) világa. Néhány elv, műfogás ugyan szívós kísérője Gergely művészetének (nem mindig, vagy elégtelenül motívál, ragaszkodik a direkt, agitatív betétekhez, a mozgalomnak jut a főszerep, az egyén csak a konspirációs gépezet parányi csavarja stb.), ám a stílus és a kompozíció görce sokat oldódik. Az ember-vásár és a hitvány besúgó históriája csak ürügy, hogy újra meg újra szépillantsunk a lentiek világában. A körkép ugyan megint szándékoltan teljes, mégsem berzenkedünk. A tények beszélnek, lázítanak, a tendencia szerényebb, a túlhabzó stílus a múlté. Gergely a riport műfajához közelít (módszerében legalább!), gomolygó, túl tendenciózus expresszionizmusát tárgyilagos célzatos-sággá fegyelmezi. A brutális nyomor, az üldözöttségében is legyűrhetetlen illegális mozgalom rajzán kívül az árulás és a szövete-kezés problémája gyötri az író legtoábbet.

Kik és miért lesznek árulóvá, vagy kötnek szövetséget a mozgalommal életre-halálra. E két mű (főként a *Valami készül!*) igazi feszültségét ez az oknyomozó eljárás köl-csönzi.

Hasznos volt így, együtt látnunk a három kisregényt. A hangváltást, a higgadást érhattuk tetten bennük. Gergely leg-sajátabb s itt is formálódo írói hajlamai, fogásai (a heveny osztályharcos indulat, az oknyomozó módszer, a naturalista-expresszionista megjelenítés stb.) „megszün-tette megtartott” formában tovább élnek a legnagyobb vállalkozás, a Dózsa-trilógia lap-jain. A kötet alkotásai ilyformán szuverén műként és előgyakorlatként egyaránt ta-nulságosak.

Lőrinczy Huba

Győri János: Áprily Lajos alkotásai és val-lomásai tükrében. Bp. Szépirodalmi K. 193 l. (Arcok és vallomások)

A Szépirodalmi Kiadó által 1966-ban megkezdett *Arcok és vallomások* c. sorozat immár hetedik köteteként jelent meg Győri János Áprily-biográfiája. A kötet két rész-ből áll, nagyobbik fele (149 l.) a költő életét ismerteti, gazdagon idézve az önvallomások-ból és a kortársak visszaemlékezéseiből. Második, rövidebb része (40 l) foglalkozik Áprily költészetének taglalásával az „Idő-élmény és halálközelség” a „Kor- és alkat”, valamint a „Hagyomány és eredetiség” címszavak alatt. Igen bőven idézi az Áprily-irodalmat, jórészt az idézetek szerencsés válogatásának eredménye, hogy az olvasó-ban egységes, jól megalapozott kép alakul ki az életműről is. Helyesen, tartózkodik a szubjektív értékeléstől, de a túlzott esztéti-zálástól is. A mű célját szem előtt tartva kalauz kíván lenni, csak a már leszűrt és jól megalapozott ítéleteket fogja össze, rendezi egységes szemlélet alá, és nem tér ki a még vitás, problematikus kérdésekre.

Fentiek előrebocsátását szűkségesen láttuk ahhoz, hogy megállapíthassuk a mű értékes, ismeretterjesztő jellegének meg-felelő, magas színvonalú alkotás. Alábbiak-ban is inkább kiegészíteni, mint bírálni szeretnénk, rámutatva hiányosságaira. Úgy véljük hibája, hogy nem foglalkozik eléggé az író életében bekövetkezett sorsfordulók társadalmi körülményeivel. Hiányoljuk egy-részt a parajdi környezet székely jellegének kihangsúlyozását, mely a szász családból származó, még félig német anyanyelvű gyer-meket felvértezte a magyar szó izeivel és erejével; másrészt az — igen sokat vita-tott — 1929-ben bekövetkezett Budapestre

költés objektív körülményének elemzését. Győri alaposan és helyesen mutat rá ennek egyéni, személyes okaira, nem beszél azonban azokról a társadalmi és egyéni problémákról, amelyeket Erdély Romániához csatolása jelentett.

A mű szerkezetét elemezve felmerül egy probléma. Külön tárgyalja Áprily életét és megint külön művészetét, így költészetének fejlődését, alakulását nem látjuk, arról, bár helyes, de statikus kép alakul ki az olvasóban. Úgy gondoljuk, a sorozat gyakorlata — a Babitsról és Lengyel Józsefről készült életrajzok ezt bizonyítják — lehetőséget adott volna Áprily életének és költészetének összefüggésében való, párhuzamos tárgyalására is.

Az életrajz nem a monográfia igényével készült, nem törekszik teljességre. Így, ha néhány filológiai hiányosságára is felhívjuk a figyelmet, ezt az Áprily-kutatás érdekében és nem a művet bírálva tesszük. Áprily nemcsak költőnek, de műfordítónak és nevelőnek is igen jelentős volt. Mégis, a szerző fordításai közül nem említi Schiller *Wallenstein*-jének, Goethe levelezésének és Lermontov *Korunk hőse*inek fordítását. Nagy jelentőségű pedagógiai munkásságának is maradtak fent — a mű által nem említett — írásos dokumentumai. Így, ő szerkesztette a protestáns gimnáziumok I—IV osztályai számára készült, 1938-ban megjelent Magyar olvasókönyvet, és északi tanulmányútjáról számol be a Baar—Madas Leánynevelő Intézet Értesítőjének külön számaként megjelent *Útjegyzetekben*. Az életrajzi adatokban két hiányosságot találtunk, így 1925-re teszi az O. SZ. K. katalógus szerint 1924-ben, év nélkül megjelent *Versek* c. kötetet, és nem említi az 1966-ban kiadott, művei felsorolásában szereplő *Fegyvertelen vadász* c. válogatást.

A biográfiát jól használható, gazdag életrajzi adat-táblázat egészíti ki. Külön kell szólnunk a kötetet illusztráló fényképekről. A sorozat célját — az író emberi egyéniségének bemutatását — nagy mértékben elősegítik ezek a jól összeválogatott, dokumentatív erejű és jelentőségű képek, melyek Gink Károly, Sándor Zsuzsa és Gajzágó Jolán munkái.

Befejezésül elmondhatjuk, hogy Győri János Áprily-életrajza hézagpótló jelentőségű segédkönyv az egyre inkább növekvő Áprily-kutatás számára.

Nagy Sz. Péter

Szalatnai Rezső: Magyar írók nyomában.
Bp. 1967. Móra K. 228 l. 25 t.

Ifjúsági kiadó gondozásában jelent meg Szalatnai Rezső legújabb kötete, a kiadó profiljának megfelelően tehát elsősorban

ismeretterjesztő, népszerűsítő céllal. Az ismeretterjesztés azonban nem azt jelenti, hogy egy mű lemond gondolati és stílusbeli igényességéről. Sőt, éppen mert az irodalommal ismerkedő, ítéletében nem biztos, a jó és értékes irodalomra nem mindig éppen ráta-pintó, kezdő olvasó tájékoztatása, irányítása a feladata, fokozottabb tisztánlátásra, a tudományos vitákban már kialakult álláspontok, értékelések ismeretére van szükség. És nem utolsósorban élvezetese, könnyen olvasható, de nem dagályos, semmitmondóan szövirágos stílusra.

Valami ilyesmit sikerült megvalósítani Szalatnainak az 1962-ben megjelent *Juhász Gyula hatszáz napja* című könyvében. Itt megtalálta azt a szerencsés hangvételt, amellyel a tudományos kutatás számára is fontos, forrásértékű anyagot a nagyközönséghez közel tudta hozni, annyira, hogy az olvasó az író életművének, verseinek elolvasásához majd megértéséhez biztos szálon tudott elindulni. A mostani kötetben azonban nem folytatja ezt a végre megtalált, kiegyensúlyozott formát, hanem inkább visszakanyarodik korábbi írásműveinek kevésbé rokonszenves módszeréhez. Az egyes írókra és a kötet egészére jellemző műfaji tisztázatlanság Szalatnai írásainak egyik jellegzetessége és nem éppen szerencsés tulajdonsága. Nem mintha minden szekunder jellegű művet bele akarnánk gyömöszölni az irodalomtörténetírás valamelyik műfaji kategóriájának skatulyájába. (Hiszen — Szalatnainál maradvra — a Juhász Gyula-könyvről sem állapítható meg a műfaja, mégsem zavar, mert ott a lefogott szépirói stílus és gondos kutatói publikálás harmóniája mögött világos gondolatok, egységes koncepció, néhány eredeti megállapítás áll.) De a *Magyar írók nyomában* című gyűjtemény műfaji meghatározhatatlansága a kötet egyik alapvető hibája, mert részben ezért nem teljesíti ismeretterjesztő, irodalompedagógiai feladatát. A rövid, néhány oldalas írások ahe-lyett, hogy útmutatást adnának, inkább megzavarják azt az olvasót, aki még nem ismerkedett meg valahol másutt a magyar irodalom legnagyobb alkotóival. A zavar egyrészt abból ered, hogy a kötet olvasásakor elődönthetetlen, az író végül is a lírai visszaemlékezés, helytörténeti, kultúrtörténeti kutatás, a műelemzés, egy regény tartalmi elmondása, az esszé, vagy egyszerűen az adatközlés felé billent-e a mérleg nyelvét.*

* Előfordul, hogy a szerző ismeretlen vagy alig ismert — de elismerésre méltó ügyességgel kiválasztott — igen frappáns idézetet közöl valamelyik nagy magyar írótól. Így pl. az 59. lapon Kőlcseynek egy igen szép (de kiadásokban nem szereplő) beszédjéből. Ilett volna tehát tájékoztatnia az olvasókat, milyen forrásból vette idézetét (annál is inkább, mert összevetve azt a birtokunkban levő eredeti kéziratral, a közlést kissé pontatlannak találjuk). — Szerk.